

UOT 82-03; 82:81`255.2 82.0:001.92; 82.0:061.22

ELXAN MƏMMƏDOV

**AZƏRBAYCAN-RUS ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAFINDA
EYNƏLİ BƏY SULTANOV FAKTORU**

Eynəli bəy Sultanovun Azərbaycan və rus dillərinə qarşılıqlı tərcüməçiliyini xüsusilə qeyd etməliyik. İstər rus müəlliflərinin Azərbaycan ictimaiyyətinə çatdırılmasında, istər azərbaycanlı müəlliflərin rusdilli oxuculara tanıtılmasında, istərsə də Azərbaycan folklorunun və digər əhəmiyyətli məsələlərlə bağlı mövzuların rus dili vasitəsilə ayrı-ayrı xalqlara təbliği istiqamətindəki tərcümələri bizə imkan verir ki, bu görkəmli ziyalının Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrinin inkişafındakı xidmətlərindən ətraflı söz açaq.

Yüksək intellektə və dünyagörüşünə malik olan E.Sultanov əmək fəaliyyəti dövründə də rus dili ilə daimi təmasda olmuş, istər hüquq-mühafizə orqanlarında işlədiyi zaman, istərsə də ondan sonrakı dövrlərdə Naxçıvanda, İrəvanda, Tiflisdə mətbuatla əlaqələri zamanı mütəmadi olaraq rus dilindən geniş istifadə etmişdir. Beləliklə bu dili mükəmməl bilən ədib rus yazıçılarından Nekrasov, Krılov, Baxmanov, Qorki, Mayakovski və başqalarının əsərlərini Azərbaycan dilinə, həmçinin M.F.Axundovun, Ş.Əfəndiyevanın və başqalarının əsərlərini rus dilinə tərcümə etmiş, eyni zamanda ədiblərimizin rus yazıçılarından etdiyi tərcümələr haqqında mütəmadi reseziyalarla çıxış etmişdir.

Məqalədə də Eynəli bəy Sultanovun bu iki xalq arasındakı ədəbi əlaqələrin inkişafında oynadığı roldan bəhs olunmuşdur.

Açar sözlər: *Eynəli bəy Sultanov, ədəbi əlaqələr, Azərbaycan, rus, tərcümə.*

Görkəmli maarifçi-pedaqoq, tanınmış yazıçı-publisist, teatr təşkilatçısı və tənqidçisi, dəyərli folklorşünas kimi tanıdığımız Eynəli bəy Sultanovun (1866-1935) xidmətlərindən biri də tərcüməçilik fəaliyyətidir. Onun Azərbaycan və rus dillərinə qarşılıqlı tərcüməçiliyini xüsusilə qeyd etməliyik. İstər rus müəlliflərinin Azərbaycan ictimaiyyətinə çatdırılmasında, istər azərbaycanlı müəlliflərin rusdilli oxuculara tanıtılmasında, istərsə də Azərbaycan folklorunun və digər əhəmiyyətli məsələlərlə bağlı mövzuların rus dili vasitəsilə ayrı-ayrı xalqlara təbliği bizə imkan verir ki, bu görkəmli ziyalının Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrinin inkişafındakı xidmətlərindən ətraflı söz açaq.

İlk təhsilini 1872-1877-ci illərdə Naxçıvanda rus-tatar məktəbində alarkən rus dilini öyrənən E.Sultanov 1880-1886-cı illərdə İrəvan kişi gimnaziyasında oxuduğu illərdə də digər Avropa dilləri ilə yanaşı (latın, yunan, fransız) rus dilindən də dərslər almış və bu dilə mükəmməl şəkildə yiyələnmişdir. Yüksək dünyagörüşünə malik olan ədib işlədiyi dövrdə də rus dili ilə daim təmasda olmuşdur. Hüquq-mühafizə orqanlarında işlədiyi zaman, istərsə də ondan sonrakı dövrlərdə Naxçıvanda, İrəvanda, Tiflisdə mətbuatla əlaqələri zamanı mütəmadi olaraq rus dilindən geniş istifadə etmişdir.

Görkəmli ədib Naxçıvanda yaşadığı, İrəvanda işlədiyi dövrdə, Tiflisə köçdükdən sonra “Каспи”, “Новое обозрение”, “Кавказ”, “Возрождение”, “Закавказье”, “Закавказская речь”, “Грузия”, “Кавказская школа”, “Кавказская коммуна”, “Новости закавказья”, “Кавказское слово”, “Культура и письменность Востока”, “Санкт-Петербургские ведомости” kimi qəzet, jurnal və məcmuələrdə mütəmadi olaraq bədii, publisistik, tənqidi yazıları ilə çıxış etmişdir. Bu barədə Azərbaycan yazıçılarının Tiflis ədəbi-ictimai mühitindəki fəaliyyətindən bəhs edən tədqiqatçılar E.Sultanovun əməyini də yüksək qiymətləndirmişlər.

E.Sultanov mətbuat sahəsindəki fəaliyyəti zamanı bir çox qəzetdə məsul vəzifə də

daşımışdır. Belə ki, 1905-1908-ci illərdə “Каспи” qəzetinin İrəvan və Naxçıvandakı xüsusi müxbiri, Закавказье” qəzetinin “Müsəlman həyatı” şöbəsinin müdiri işləyən, 1918-ci ilin mart ayından nəşr olunmağa başlayan “Rusiya teleqraf agentliyinin Qafqaz ölkəsi, Gürcüstan şöbəsinin təbliği xarakter daşıyan, gündəlik daxili və xarici xəbərləri zəhmətkeşlərə çatdıran “Кавказская коммуна” (rus dilində) adlı qəzetin redaktoru olmuş, “Закавказская речь” qəzetində müsəlman qəzetlərindən tərcümə işini yerinə yetirən tərcüməçi kimi çalışmışdır. O, həmçinin 1924-cü ildə Zaqafqaziya Maliyyə Komissarlığında tərcüməçi vəzifəsində çalışmışdır.

Yazıçı-pedaqoq Tiflisdə yaşadığı müddətdə pedaqoji fəaliyyətlə də məşğul olmuş, 1912-ci ilin dekabr ayından 1918-ci ilin fevral ayına qədər “Tiflis-İran” məktəbində rus dili müəllimi işləmişdir.

Bütün bunların hamısı Eynəli bəy Sultanovun rus dilinə mükəmməl şəkildə bələd olduğunun göstəricisidir. Belə olan halda onun özünün də rus dilində publisistik məqalələr yazması, bədii əsərlər ortaya qoyması heç də çətin deyildi.

Hələ 1883-cü ildə Naxçıvanda ilk teatr tamaşası oynanılması üçün dövrün dövlət orqanlarından icazə alarkən Eynəli bəy Sultanovun və fikirdaşlarının qarşısında belə bir tələb qoyulmuşdu ki, tamaşa rusca oynanılmalıdır. Bu zaman o, Mirzə Fətəli Axundovun “Müsyö Jordan və Dərviş Məstəli şah” komediyasını rus dilinə çevirmiş və əsər o şəkildə tamaşaçılara təqdim olunmuşdu.

1884-cü ildə qələmə aldığı “Tatarka” (“Azəri qadını”) iki pərdəli komediyası da o dövr üçün mühüm əhəmiyyətə malik məzmun daşıyırdı.

Məhz görkəmli ədibin mövzumuzla bağlı bəhs etdiyimiz Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələri də həmin dövrdən başlamışdır. Görkəmli tədqiqatçı İzzət Maqsudovun araşdırmalarından onu da öyrənirik ki, Eynəli bəy Sultanov M.F.Axundovun digər əsərlərini də rus dilinə tərcümə etmişdir. O 1928-ci ildə “Molla İbrahimxəlil kimyagər” əsərini, 1929-cu ildə isə “Hacı Qara” əsərini “Культура и письменности Востока” məcmuəsində çap etdirmişdir [9, s. 193].

Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrindən danışarkən bir məqamı da unutmamalıyıq ki, E.Sultanov rus dili ilə yanaşı fars və ərəb dillərini də bilirdi. Bu baxımdan onun fars dilindən bir çox əsəri birbaşa rus dilinə tərcümə etdiyini də diqqətdən qaçırmamalıyıq. Belə ki, o fars dilindən Hafizin “Divan”ından parçaları, Baba Tahirin “Allah insan məhkəməsi qarşısında” traktatını, Sədinin “Gülüstan”ından bəzi hissələri, həmçinin Şəfiqə Əfəndiyevanın “Belə əzaba Allah da dözməz” məqaləsini rus oxucusuna çatdırmaqla bir azərbaycanlı kimi tərcüməçi mövqeyində çıxış edərək ədəbi əlaqələrin bu sahəsində də öz xidmətlərini əsirgəməmişdir.

Onu da etiraf etmək lazımdır ki, “Bədii tərcümə sahəsində nəzərə çarpan səciyyəvi cəhət bir də o idi ki, tərcümə üçün əsər seçərkən ilk növbədə müəllifin nüfuzuna yox, əsərin ləyaqətinə, ideyasına diqqət yetirirdilər. Əgər əsər ədəbiyyatda hadisə hesab olunurdusa, həyatın ziddiyyətlərini tipik bədii lövhələrdə əks etdirirdisə, onu milli qürur hissi ilə rus mətbuatına çıxarırdılar. Ədəbiyyatdan ideyalılıq, müasirlik tələb edən E.Sultanov da Şəfiqə xanım Əfəndiyevanın “Allah bu zülmü götürməz” hekayəsini məhz bu mülahizə ilə çevirib 18 iyun 1916-cı ildə “Закавказская речь” qəzetində nəşr etdirmişdir” [8, s. 152].

Eynəli bəy Sultanov öz bədii əsərlərinin bir çoxunu birbaşa rus dilində yazmışdır. Onun “Arxı keç, sonra bərəkəllah deyərsən”, “Novruz ağa”, “Həsən xan”, “İfritə”, “Tamerlan və dərviş”, “Fars qızı”, “Müsəlmanın fantaziyası” və s. kimi hekayələri rus dilində yazılmış, dövrünün “Novoye obozreniye”, “Zakavkazskaya rech” və digər qəzetlərində nəşr olunmuşdur.

Bu hekayələrin hər birində görkəmli yazıçı öz xalqının insanını, yaşayış tərzini, adət-ənənələrini, həmçinin digər mövzulara münasibətini rus dili vasitəsiylə bədii şəkildə bir çox xalqlara çatdırmağa çalışırdı.

Eynəli bəy Sultanovun tədqiqatçılarından biri olan İradə Əsədova özünün “Eynəli bəy Sultanovun yaradıcılıq yolu” [14] monoqrafiyasında da bu məsələyə toxunmuş, xüsusilə yüzlərlə publisistik məqaləsini rus dilində yazdığını qeyd etmişdir. Burada o da vurğulanmışdır ki, həmin məqalələrin hər birində Qafqaz müsəlmanlarının, xüsusilə azərbaycanlıların həyat təzi, folkloru, ədəbi simaları, maarifçi ziyalıları və digər bu kimi mövzularla bağlı məsələlər işıqlandırılmışdır. Bunun özü də bir xalqın digər xalqlara təbliği və tanındılması, bəzi hallarda xarakterinin nümayiş etdirilməsi cəhətindən qarşılıqlı əlaqələrin inkişafına köməklik etmişdir.

“Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələri” monoqrafiyasında görkəmli professor A. Alməmmədovun qeydlərinə əsasən Eynəli bəy Sultanovun bu iki xalq arasındakı ədəbi-mədəni əlaqələrin inkişafındakı xidmətlərini müşahidə etmək mümkündür. Görkəmli rus şairi Nekrasovdan bəhs edərkən tədqiqatçı yazır: “Əsrin başlanğıcında (XX əsr – E.M.) Nekrasov Azərbaycanda yaxşı tanınan rus şairlərindən biri olmuşdur. Təsadüfi deyil ki, görkəmli publisist E. Sultanov öz yazılarının birini “Nekrasovla birlikdə” adlandıraraq onun şeirləri vasitəsiylə öz dövrünün hadisələrini izah edirdi” [1, s. 157].

Ədibin Nekrasovla münasibətlərinin, söhbətlərinin nəticəsini yazdığı məqalələrindən də müşahidə edə bilərik: “Azərbaycan xalqının yaratdığı, geriliyə və təzyiqa qarşı çevrilən həzin xalq bayatılarının, bu kiçik mahnıların hər sətirində nə qədər qəm, ölçüyəgəlməz kədər vardır. Bu mahnıları əzilən xalqın dilindən eşidərkən ölməz şair Nekrasovla birgə qışqırıb demək istəyirsən ki:

...Эх сердечный,

Что значит твой стон бесконечный” [4, s. 63].

Eynəli bəy Sultanov rus ədəbi simalarını çox yaxşı tanıyırdı. Özü də bir yaradıcı şəxs, xalqının maariflənməsi, savadlanması, cəhalət buxovundan azad olması üçün çarpışan, mübarizə aparan ziyalı kimi rus şair və yazıçıları da yaxşı-yaxşı oxuyur, onların bu sahədəki fəaliyyətlərini, əsərlərindəki mesajları nəzərdən qaçırmırdı. Tolstoydan, Nekrasovdan, Qorkidən, Krilovdan və digərlərindən müxtəlif şəkildə yararlanır, sitatlar gətirir, nümunələri tərcümə edir, təbliğinə çalışırdı: “E. Sultanov rus xalqının, onun zəngin mədəniyyətinin, Zaqafqaziya xalqlarının tarixən qarıbır, qonşuluq, dostluq münasibətlərindən də hörmət və məhəbbətlə danışmış, öz böyük sələfi M.F. Axundov və müasirləri – qabaqcıl Azərbaycan ziyalıları kimi, rus xalqı ilə yaxınlıq, dostluq münasibətlərinin qüvvətlənməsini, rus dilini öyrənməyin faydasını xüsusi hərarətlə təbliğ etmişdir. Yazıçının özü bu dil vasitəsilə rus və dünya ədəbiyyatının bir sıra qabaqcıl sənətkarlarını yaxından tanımış, demokratik rus ziyalılarının fikirlərini şəraitə uyğun şəkildə təbliğ etmişdir. Yazıçının rus dilindən Azərbaycan dilinə, Azərbaycan dilindən rus dilinə etdiyi tərcümələr də onun rus xalqına, onun zəngin ədəbiyyatına valeh olduğunu və ondan öyrəndiyini göstərir” [2, s. 35]

Maarifçi ziyalı silsilə şəklində qələmə aldığı “Naxçıvan məktubları”nın “Xırda, əhəmiyyətsiz şeylər” başlıqlı yazısında mövzuya uyğun olaraq A. Çexovdan sitat gətirmişdir: “Bizcə, bunlar hamısı xırda, boş şeylərdir, lakin axı başa düşün, bu xırda şeylər o qədər çoxdur ki, onlardan bütün həyat düzəlib, necə ki, qum dənələrindən dağ əmələ gəlir”. O, bununla həm də toxunduğu məsələyə özündən əvvəlki rus yazıçılarının münasibətini göstərirdi [13, s. 239].

Mətbuatda müxtəlif imzalarla çıxış edən ədib “Zakavkazye” qəzetində “Abd-ul-millet”

imzalı yazılarında Azərbaycan yazıçı və şairlərinin yeni çapdan çıxan əsərləri və onların ədəbi-ictimai fəaliyyəti haqqında vaxtaşırı məlumatlar verirdi. Belə ki, Sabirin “Hop-hopnamə”sinin, S.M.Qənizadənin “Письма Шейдабека”, Əli Səbrinin “Ночь разлуки”, Lətifbəyovun “Zavallı Cavad” romanlarının çapdan çıxmasını xəbər verir, M.B.Hacıbababəyov tərəfindən isə H.Heynenin “Əlmənsur” pyesinin tərcümə olunmasını bildirirdi. Həmçinin M.Sidqinin “Kərbəlayi Nəsir” əsəri haqqında oxucuları məlumatlandırır. Bunlarla bərabər Eynəli bəy Sultanov rus dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş əsərlər haqqında da təhlili yazılarla çıxış edərək həmin əsərlərin dil-üslub xüsusiyyətləri, tərcümə keyfiyyətləri, mövzu problematikası və digər məsələlər barədə öz mülahizələrini resenziyalar vasitəsilə ortaya qoyurdu. Beləliklə də Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrinin həm inkişafına nail olur, həm ədəbi-mədəni münasibətlərin səviyyəsi haqqında təəssürat formalaşdırırdı.

Bunlardan birində “Новое обозрение” qəzetinin 31 yanvar 1892-ci il tarixli nömrəsində “Bibliografıya” başlıqlı yazısında F.Köçərlinin Puşkinin “Balıqçı və balıq haqqında nağıl”ının Azərbaycan dilinə tərcüməsindən və İrəvanda mətbəədə çapından söz açır, tərcümənin bədii keyfiyyəti haqqında fikirlərini bölüşürdü: “Tərcüməçinin imkan daxilində hətta azərbaycanlıların danışdığı dilində qaçılmaz olan fars və ərəb söz və ifadələrini istifadədən yayınmaq cəhdləri nəzərə çarpır” [15, s. 21] deyən müəllif məqalənin sonunda yazır: “C-b Köçərlinskinin əsərinə hansı nöqtəyi-nəzərdən yanaşmış olsaq, hər halda təhsilli azərbaycanlılar zəngin olmayan ədəbiyyatımıza yeni töhfə verdiyi üçün ona minnətdar olmalıdır” [5, s. 22].

Bu tərcümə haqqında fikir bildirmək üçün Puşkinin həmin əsəri ilə tanışlıq da diqqətdən yayınmamalıdır. Burdan da belə nəticəyə gəlmək olar ki, E.Sultanov Puşkinin yaradıcılığı ilə ətraflı tanış idi. Rus şeirinin Puşkinlə eyni səviyyədə dayanan digər bir nümayəndəsi Lermontov da E.Sultanovun mütaliə etdiyi yaradıcı simalardan idi. Bunu biz ədibin “Novruz ağa” hekayəsində Lermontovdan gətirilmiş “Bəli, zəmanəmizdə insanlar vardı” [11, s. 180] epigrafinə əsasən əminliklə söyləyə bilərik. Hekayənin məzmununa uyğun olaraq seçilmiş həmin sitatla yazıçı oxucuya hekayənin əvvəlindən nədən danışacağı haqqında şifrəli mesaj ötürürdü.

E.Sultanovun F.Köçərlinin Puşkindən etdiyi tərcüməsi məsələsinə qayıtmış olsaq bir məsələni də ətraflı qeyd etməliyik. Firudin bəy Köçərlinin tərtib etdiyi “Balalara hədiyyə” kitabının önsözündə müəllif yazır: “Balalara hədiyyə olaraq millətimizin yaratdığı nağıl və hekayələrdən, məsəl və tapmacalardan və bir çox mənzumələrdən bu məcmuəni tərtib qıldıq ki, onlar unudulub xatirələrdən çıxmasın. Məcmuəyə daxil olan ancaq “Tülkü və üzüm” təmsili ruscadan tərcümə olunubdur. Mütərcim Eynəlibəy Sultanov öz dilimizin şivəsini itirməyibdir” [6, s. 3].

“Tülkü və üzüm” təmsilinin dilindəki sadəlik, axıcılıq, uşaqlar üçün maraqlı və anlaşılın olmasının səbəblərindəndir ki, Firudin bəy Köçərli balacalar üçün folklor nümunələrindən ibarət topluya rus müəllifinin də əsərini daxil etmişdir. Bu, ilk növbədə tərcüməçi E.Sultanovun uğuru idi.

Tiflis ədəbi mühitini, mətbuatını öyrənən A.Feyzullayeva “Maarif carçıları” kitabında ədəbi əlaqələrdən bəhs edərkən E.Sultanov və C.Məmmədquluzadənin rus yazıçılarından yaradıcı bəhrələndiyini vurğulayır: “Hər iki yazıçı əsası M.F.Axundov tərəfindən qoyulmuş, Azərbaycan demokratik ədəbiyyatının ənənələrini inkişaf etdirirdilər. Onlar Qoqol, Nekrasov, Çexov kimi ölməz adlarla təmsil olunan rus realist ədəbiyyatından bəhrələndilər. Çexov irsinə dərin bələdlilik nəticəsində E.Sultanov da özünün, adətən, böyük ictimai mətləblər ifadə

edən kiçik hekayələrini son həddə qədər yığcamlaşdırmağı öyrənmişdi” [3, s. 11]. Yazıcının rusdilli hekayə yaradıcılığının diqqəti cəlb etməsinin nəticəsi idi ki, akademik İsa Həbibbəyli E.Sultanovu “kiçik hekayənin rusdilli Azərbaycan ədəbiyyatındakı ilk yaradıcılarından biri” [5, s. 202] kimi qiymətləndirirdi.

Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrinin inkişafı istiqamətində E.Sultanovun digər bir xidməti görkəmli rus yazıçılarından biri olan Qleb Uspenskiylə bağlıdır. Belə ki, “Novoye obozreniye” qəzetinin 1902-ci ildə nəşr olunmuş nömrələrinin birində maarifçi yazıçı “Qleb Uspenski Qafqazda” sərlövhəli bir yazı yazmışdır. Və bu yazıdan biz həm Q.Uspenskinin özünü tanımış oluruq, həm əsərləri haqqında məlumat əldə edirik, həm də onun Qafqazda olarkən, xüsusilə Qafqazın müsəlman-türk (oxu: azərbaycanlılar – E.M.) xalqı haqqındakı məqalələrindən xəbər tuturuq. Eynəli bəy Sultanov bu məqaləsində “çar senzurasının xüsusi nəzarət altında saxladığı qabaqcıl rus yazıçılarından biri olan Qleb Uspenski barəsində, onun yaradıcılığının Qafqaz dövrü haqqında danışmaq üçün özündə qüvvə və cəsarət tapmışdı. Şübhəsiz eyni senzura təzyiqi E.Sultanovun yaşadığı Qafqazda da hiss olunurdu” [3, s. 84]. E.Sultanov adıçəkilən məqaləsi vasitəsilə Qafqazda və Zaqafqaziyada yaşayan ədəbiyyat həvəskarlarının diqqətini Q.Uspenski yaradıcılığına cəlb etmək istəyirdi. Uspenskinin yaradıcılığına xas olan əsas cəhət mübarizlik, əyilməzik, demokratik prinsiplər və bu kimi məziyyətlər E.Sultanova da xas idi. A.Feyzullayevanın da qeyd etdiyi kimi “məhz bu cəhətlərinə görə də həmin oçerklər öz orijinal yaradıcılığında bərişməzliyi, mübarizliyi ilə seçilən E.Sultanovun diqqətini cəlb etmişdir.

...Bu cür məqalələr milli ziyahların qabaqcıl rus ədəbi-ictimai fikri ilə tanış olmalarında mühüm rol oynamışdır. Məqalənin başqa bir xeyri isə onun həm də rus oxucularını Q.Uspenskinin yaradıcılığının Qafqaz dövrü və Qafqaz haqqındakı oçerklərinin ideya-bədii mündəricəsi ilə tanış etməsində idi” [3, s. 91-92]. Bu məqalənin digər önəmli cəhətinin görkəmli rus yazıcısının yaradıcılığının iki xalqın ədəbi-mədəni əlaqələrində oynadığı əhəmiyyətli rol olduğunu da unutmamalıyıq.

Eynəli bəy Sultanov Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra da rus ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən ayrı-ayrı əsərlərin tərcüməsini və nəşrini davam etdirmiş, rus ədiblərinin yubileyləri zamanı xatirə yazıları ilə Azərbaycandilli mətbuat orqanlarında çıxış edərək iki xalq arasındakı ədəbi əlaqələrin inkişafında öz əməyini əsirgəməmişdir.

Onun Tiflisdə nəşr olunan “Dan ulduzu” jurnalının müxtəlif nömrələrində Mayakovskinin “Bakı” şeirini, [10, s. 3-4], “Həyatdan lövhələr” başlığı ilə Maksim Qorkinin “Xalq içində”, “Gülməli işlər”, “Xam xəyallar” kiçik hekayələrini [7, s. 3-5], İ.Baxmanovun “Pedaqoji laboratoriyasında” [2, s. 15-17] əsərini tərcümə edərək nəşr etdirməsi də bu baxımdan xüsusilə qeyd olunmalıdır.

E.Sultanov və Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrindən söz açarkən onun təkcə rus ədəbiyyatının deyil, ümumilikdə dünyanın görkəmli yazıçısı Lev Nikolayeviç Tolstoy haqqındakı yazısını ayrıca vurğulamalıyıq. Tolstoyun yüzillik yubileyi münasibətilə qələmə alınmış “Lev Nikolayeviç Tolstoy” sərlövhəli yazıda E.Sultanov bu görkəmli yazıçıdan ürəkdolu bəhs edir. “Hal-hazırda Moskvada Tolstoyun yüz illik yubileyi münasibətilə açılan sərgidə bu ədibin 36 müxtəlif lisanlara tərcümə edilmiş əsərləri qoyulub, hətta bəzi mütəxəssislər deyirlər ki, bu sərgidə çox dillər hələ göstərilməyib. Bəs, L.N.Tolstoy tək rus ədibi deyil, bütün cahan ədibidir” [12, s. 4] deyən E.Sultanov bildirir ki, dünyanın bir çox qitələrində Tolstoy haqqında yüzlərlə məqalələr yazılır. Məqalədə Tolstoyun qısa tərcümeyi-halı verilmiş, onun yaradıcılı-

ğına, düşüncə tərzinə, ədəbiyyatdakı xidmətlərinə, fəlsəfi görüşlərinə diqqət ayrılmışdır. Məqalədə “biz Tolstoyu özümüzünkü hesab edirik” deyən E.Sultanov həm də rus ədəbiyyatının iki xalq arasındakı ədəbi əlaqələrinin inkişafında Tolstoyun böyük bir körpü olduğunu anlamağımıza işarə edir, həmçinin özü də bu körpünün inşasında xidmətini əsirgəməirdi.

Məqalə boyu söz açdığımız və qeyd edə biləcəyimiz bir çox məqamlar, Eynəli bəy Sultanovun Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrinin inkişafında nə qədər xidmətlər göstərdiyini görməyimiz üçün kifayət qədər material verir. İstər rus dilini mükəmməl bilməsi, bu dil vasitəsilə zəngin rus ədəbiyyatına bələd olması və dilimizə tərcümə etməsi, istərsə də Azərbaycan ədibləri, Azərbaycan yazılı və şifahi ədəbiyyatı nümunələri barəsindəki yazıları, nəşr olunan kitablar haqqındakı resenziyaları, iki dil arasındakı müxtəlif tərcümələr barədəki qeydləri Eynəli bəy Sultanovun iki xalq arasındakı ədəbi-mədəni münasibətlərin inkişafındakı rolu barədə geniş təəssürat formalaşdırır. Ümid edirik ki, bir neçə bədii əsərini rus dilində qələmə alan E.Sultanovun əlimizdə olan digər ədəbi nümunələri də rus dilinə tərcümə olunaraq nəşr ediləcək, təbliğ olunacaqdır. Beləliklə də iki xalq arasındakı ədəbi əlaqələrin inkişafında yorulmadan fəaliyyət göstərən ədib özü də bu inkişafdan pay alacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Alməmmədov A. Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələri. Bakı: Yazıçı, 1982, 215 s.
2. Baxmanov İ. Pedaqoji laboratoriyasında // Dan ulduzu, Tiflis, 1928, № 10, s. 15-17.
3. Feyzullayeva A. Maarif carçıları. Bakı: Maarif, 1988, 100 s.
4. Hacıyev A. Tiflis ədəbi mühiti. Bakı: Yazıçı, 1980, 183 s.
5. Həbibbəyli İ. Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri. Naxçıvan: Əcəmi, 2009, 424 s.
6. Köçərli F. Balalara hədiyyə. Bakı: Gənclik, 1987, 124 s.
7. Qorki M. Həyatdan lövhələr // Dan ulduzu, Tiflis, 1928, № 3, s. 3-5.
8. Qurbanov Ş. Ədəbi dostluq (Zaqafqaziyanın rusdilli mətbuatında Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri). Bakı: Yazıçı, 1980, 190 s.
9. Maqşudov İ. Eynəli bəy Sultanov: həyat və yaradıcılığı. Bakı: Elm və təhsil, 2016, 208 s.
10. Mayakovski. Bakı // Dan ulduzu, Tiflis, 1927, № 12, s. 3-4.
11. Sultanov E. Hekayələr. Bakı: Elm və təhsil, 2016, 288 s.
12. Sultanov E. Lev Nikolayeviç Tolstoy // Dan ulduzu, Tiflis, 1928, № 8-9, s. 4-6.
13. Sultanov E. Məqalələr. Naxçıvan: Əcəmi, 2017, 288 s.
14. Асадова И. Творческий путь Эйналы бека Султанова. Нахчыван: Аджеми, 2016, 176 с.
15. Султанов Э. Публицистика. Баку: ЭЛМ ВЭ ТЭХСИЛ, 2016, 472 с.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: elxan.yurdoglu@yahoo.com

Elkhan Mammadov

EYNALI BEY SULTANOV'S FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI-RUSSIAN LITERARY RELATIONS

It should be especially mentioned the translation of Eynali bey Sultanov into Azerbaijani and Russian languages. His translations in the delivery of Russian authors to the Azerbaijani public, in the introduction of Azerbaijani authors to Russian-speaking readers, as well as in

the promotion of Azerbaijani folklore and other essential issues to different peoples through the Russian language allow us to say that this prominent intellectual had many contributions to the development of Azerbaijani-Russian literary relations.

E.Sultanov, who has a high intellect and outlook, was in constant contact with the Russian language during his career. He regularly used the Russian language during his work in law enforcement agencies and later during his relations with the press in Nakhchivan, Yerevan, Tbilisi. Thus, the writer, who knew this language perfectly, translated the works of Russian writers Nekrasov, Krylov, Bakhmanov, Gorky, Mayakovsky, and others into Azerbaijani, as well as the works of M.F.Akhundov, S.Afandiyeva, and others into Russian. He also regularly reviewed the translations of our writers from Russian writers.

The paper also discusses the role of Eynali bey Sultanov in the development of literary relations between the two peoples.

Keywords: *Eynali bey Sultanov, literary relations, Azerbaijani, Russian, translation.*

Эльхан Мамедов

ФАКТОР ЭЙНАЛИ БЕКА СУЛТАНОВА В РАЗВИТИИ АЗЕРБАЙДЖАНО-РУССКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ СВЯЗЕЙ

Особо следует отметить взаимный перевод Эйнали Бека Султанова на азербайджанский и русский языки. Доведение до азербайджанской общественности переводов русских авторов, ознакомление русскоязычных читателей с азербайджанскими авторами, а также темы, связанные с азербайджанским фольклором и другими важными вопросами, направленные на пропаганду отдельным народам посредством русского языка, позволяют нам подробно рассказать о заслугах этого выдающегося интеллигента в развитии азербайджано-русских литературных связей.

Э.Султанов, обладая высоким интеллектом и мировоззрением, и в период своей трудовой деятельности находился в постоянном контакте с русским языком, широко использовал русский язык как во время работы в правоохранительных органах, так и в последующие периоды в Нахчыване, Ереване, Тифлисе, когда он имел отношение к прессе. Таким образом, прекрасно владея этим языком, писатель переводил на азербайджанский язык произведения русских писателей Некрасова, Крылова, Бахманова, Горького, Маяковского и других, а также переводил на русский язык произведения М.Ф.Ахундова, Ш.Эфендиевой и других, одновременно регулярно выступал с рецензиями на переводы нашими литераторами русских писателей.

В статье также рассказывается о роли Эйнали бека Султанова в развитии литературных связей между этими двумя народами.

Ключевые слова: *Эйнали бек Султанов, литературные связи, азербайджанский, русский, перевод.*

(Akademik İsa Həbibbəyli tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 24.02.2021

Son variant 04.03.2021